

DOMINI I PODER: CIENTÍFICS A EL ESCORIAL

Felip II s'havia instruït en l'humanisme, era lector d'Erasme i aficionat als llibres de màgia i ocultisme. Tenia debilitat per l'arquitectura i la geometria, coneixia les obres de Durer i Vitruvi, i Pico della Mirandola. A la seua biblioteca es trobava *De Revolutionibus* de Copèrnic, les obres hermètiques de Marsilio Ficino, la *Història natural* de Plini, *De re metallica* d'Agrícola i centenars de llibres de màgia, hermetisme, astrologia i cabalística, la qual cosa «va fer necessari nomenar un censor especial per esporgar la biblioteca d'El Escorial, a fi d'allunyar la Inquisició, el 1585».

No obstant això, l'interès de Felip II per la ciència no es devia només al seu tarannà, sinó que, com ha assenyalat J. A. Maravall, ha d'analitzar-se considerant el paper del poder reial en l'organització de la ciència durant el segle XVI. Felip II col·leccionava instruments científics, encara que se'n perdera l'inventari en l'incendi de 1671. Tenia una col·lecció de cent cinquanta astrolabis i li atreïa l'alquímia, els procediments per aconseguir plata i or. A l'apotecaria del monestir d'El Escorial s'aplicaven tècniques de destil·lació per a l'obtenció d'essències, olis, magisteris, tintures, solucions, coagulacions i sals per a diversos usos, entre d'altres el medicinal.

«EL MONESTIR D'EL ESCORIAL MOSTRA UNA DE LES PRIMERES CONCEPCIONS POLÍTIQUES DE LA CIÈNCIA COM A INSTRUMENT DE DOMINI I PODER»

També era aficionat a la història natural. Des de la joventut li van atraure els animals, la botànica i la cartografia. Per iniciativa de Felip II es van crear els primers jardins botànics a Aranjuez, la Casa de Campo i El Escorial, seguint els consells del metge humanista Andrés Laguna. Una de les aplicacions era el cultiu de plantes medicinals. El catedràtic d'Herbes de la Universitat de València Joan Plaça va ser un dels principals subministradors d'espècies botàniques als jardins reials i també d'aus de l'Albufera. El seu successor, Jaume H. Pomar, va continuar la col·laboració i en agraïment va rebre un *Atlas d'Història Natural* conservat a la Biblioteca Històrica de la Universitat de València.

Felip II va organitzar la primera expedició científica al Nou Món, dirigida per Francisco Hernández, erasmista, metge dels Hospitals de Guadalupe i director del seu jardí botànic. L'objectiu era estudiar la història natural de Nueva Espanya i el Virregnat del Perú. Malauradament, molts materials de l'expedició Hernández, les làmines i dibuixos, van desaparèixer després de l'incendi de 1671 sense haver-se imprès i sols disposem d'una versió reduïda publicada anys després a Itàlia.

Pedro Perret. *Perspectiva general del Monestir de San Llorenç d'El Escorial*, 1587. Buri sobre paper, 562 x 857 mm.

L'interès de Felip II per la ciència no es devia només al seu tarannà, sinó que ha d'analitzar-se considerant el paper del poder reial en l'organització de la ciència durant el segle XVI. Vecellio di Gregorio Tiziano. *Felip II*, 1551. Oli sobre llenç, 111x193 cm.

© Museo Nacional del Prado

■ EL ESCORIAL, ARQUETIP I SEDIMENT DE LA MEDICINA RENAISSANTISTA

La biblioteca volia ser una síntesi enciclopèdica de coneixements i el monestir, escenari de la pràctica científica, amb hospitals, *botica* i jardí botànic. Ja al *Memoorial* de Páez de Castro es proposava enriquir les sales de la biblioteca amb cartes de marejar, cartes geogràfiques i invencions científiques. La idea de reunir a la biblioteca tots els sabers es va anar configurant a partir del trasllat de biblioteques monacals, compra de llibres a impressors europeus, donacions d'erudits i humanistes o confiscació de biblioteques a la noblesa. Benito Arias Montano, un dels personatges clau en el procés de creació de la biblioteca, va fer una primera ordenació dels llibres. Arias Montano havia viscut a Anvers entre 1568 i 1575 i s'havia integrat en els principals nuclis de la ciència europea. Guardava una estreta relació amb Frisius i Mercator, amb l'impressor Plantin i amb el botànic Carolus Clusius. Des dels Països Baixos va enviar a Espanya molts instruments de mesura, geogràfics i astronòmics i va regalar a Felip II l'*Index Plantarum* de Clusius i el *Theatrum Orbis* d'Ortelius. Després de passar per Roma, es va instal·lar a Espanya i per la seva influència es van imprimir a Anvers el llibre de cirurgia de Francisco Arceo i el de medicaments compostos de Simón Tovar. Arias Montano va ser el nexu intel·lectual entre l'humanisme científic europeu i El Escorial. Entre els còdexs de la biblioteca d'El Escorial es trobava una *Citopeya* o pedra filosofal, còdex del segle XVI que començava amb un tractat d'Esteve d'Alexandria sobre l'art de fer or seguit de 33 tractats d'alquímia. Hi havia uns 130 manuscrits àrabs, entre els quals obres d'Averrois; centenars de còdexs mèdics i obres de Ramon Llull i Arnau de Vilanova.

Assessoraven Felip II en les activitats científiques d'El Escorial i en l'organització de la seva biblioteca, Arias Montano, el metge Francisco Vallés i Ambrosio de Morales. Leonardo Fioravanti, metge bolonyès del virrei de Nàpols, duia a terme activitats químiques. Durant la seva estada a Espanya entre 1576 i 1577 es diu que va ser el principal paracelsista vinculat a les activitats de l'apotecaria. També Diego de Santiago treballava a la *botica* del monestir.

Felip II va voler crear a El Escorial un gran centre del coneixement. El seu suport a la ciència i la tècnica constitueix una de les primeres iniciatives polítiques preses pel poder reial, com també la del seu cosí Rodolf II a Praga. El monestir d'El Escorial mostra una de les primeres concepcions polítiques de la ciència com a instrument de domini i poder.

JOSEP LLUÍS BARONA

Catedràtic d'Història de la Ciència. Universitat de València